

עשר הערות על הנוכחים השקופים

מאת: אריאל רובינשטיין

א

תרגיל: העלו בדמיונכם עשר דמויות המיצגות בעיניכם את ההווייה האנושית של הקמפוס שלכם. אני מניח שיהיו שם פרופסורים כבודים ואולי אחד פרוץ, יהיו שם סטודנטים על הדשא ואולי גם בספרייה, יהיו שם עובד שמביא דואר ופקיד מנהל הכספים, תהיה שם אולי דמות סטגונית המוכרת בקמפוס כמוכרת עיתונים או כעכים המייצגת לגבי רובנו את "דעת הקהל".

בפסיפס הזה, ייעדר מן הסתם, נציגם של אלפי עובדים אחרים המועסקים בקמפוסים שלנו. לא יהיה שם משהו מאלו המנקים את בנייננו, המכניסים את האוכל במסעדותינו, השומרים בשערנו והמטפחים את הפרחים בגינותינו. במקרה הטוב נעוף אליהם מבט מוטד בהחפזנו למשרדנו ואולי ניתן להם, כמעשה חסד, בגד ילדים שבחרנו להיפטר ממנו. עובדים אלו אינם שייכים אלינו למרות שהם נמצאים בקמפוס יותר שעות מאשר רובנו. עובדים קבלניים. נוכחים שקופים.

ב

רוק כבן 30. גר ביישוב ששנים היה מחוק ממפות המדינה. שעה נסיעה מהקמפוס כשארין פקקים. עובד 9 שעות ביום. עובד גם ביום שישי. ותק 5 שנים. אחוז משרה 100. שכר ברוטו בשקלים חדשים 2300. שכר המינימום במדינת ישראל 2800. בחדש הרמדן נוכו משכרו שני ימי העדרות בימי החג. בתלוש כתוב שמגיעים לו 3.5 ימי חופשה שכנראה לעולם לו ינתנו לו. פוטר לאחר שנעדר באחד מימי חג הקורבן. מפנים כעס מאיים להתפרץ, מבחוץ מבט מחוק.

נשואה כבת 50. ילד אחד חולה מאוד, ילד שני בסדר. עולה חדשה מחבר העמים. גרה במרחק שעה וקצת ממקום עבודתה. לא מקבלת דמי נסיעה אבל הקבלן הבטיח לה גם החדש שיבדוק את הנושא בחודש הבא. עובדת 6 ימים בשבוע בעבודות ניקיון. השכר שלה מגרד את שכר המינימום מלמטה. לא מקבלת שי לפסח. הסינור

שלה תמיד מוכתם. מסירה אבק בתנועות מחוקות. צעירה מאוד. עובדת בשעות אחה"צ והערב, לפעמים עד קרוב לחצות. עובדת נערות בשעות כאילו אסורה. כנראה שהנערה חצתה את גיל 18 כבר בגיל 15 (אף אחד לא שואל). שכר העבודה החדושי שלה בשקלים חדשים אולי 1,200. מעולם לא קבלה משכורת לידה. שכרה משולם ישירות לקבלן משנה ה"אחראי עליה". אין לה סינר. אין לה כפפות. אין לה תנאים סוציאליים. כשהיא מצחקקת עם חברותיה נדמה שהיא לא נולדה להיות מחוקה.

ג

בהיסטוריה של החברה הישראלית ייאמר ש"סיפורם של העובדים הקבלניים העובדים במוסדותינו הוא חלק מסיפור התמורות בחברה הישראלית". האוניברסיטאות, כמו מרבית מוסדות הציבור בארץ, מעסיקות את העובדים במקצת השרותים באופן עקיף. במקום שיהיו עובדי אוניברסיטה רגילים, הם מועסקים באמצעות קבלנים. הקבלנים מתחייבים לספק שרות תמורת כסף. לאוניברסיטאות, לא כל כך אכפת מהאופן בו שרות זה מסופק כל עוד הוא מסופק. לעיתים קרובות העובדים הקבלניים מקבלים הוראות הן מהקבלן המעסיק אותם והן מעובדי האוניברסיטה הסדירים. במלים אחרות עובדים אלו הנם עובדי אוניברסיטה לכל דבר למעט זכויות.

הקבלנים זוכים בחוזים באמצעות מכרזים מהוגנים. המכרזים מאפשרים לאוניברסיטאות להחיל את עלויות השרותים הנרכשים. הקבלנים מצידם טוענים ששיטת המכרז לוחצת אותם להצעות נמוכות שאינן מאפשרות להם לשלם את שכר המינימום. החוזים כוללים סעיפים סטנדרטיים המחייבים את הקבלנים לקיים את חוקי מדינת ישראל. אז מה.

ד

לכאורה יש ברכה בעובדה שהאוניברסיטאות העבירו את ביצוע מקצת מהשירותים לספקים

חיצוניים. אוניברסיטה היא גוף גדול ומורכב ועל המנהלות עומס של מטלות. ביזור הארגונים הגדולים משרת אולי גם את הדמוקרטיה שכן גופים גדולים, צבוריים ופרטיים, צוברים כוח רב מדי. אולי גם טוב שאוניברסיטה תהיה קטנה יותר.

ואולם גם אם העובדה שממשלות וארגונים משילות מעליהן מטלות אינה שלילית לכשעצמה, לא ברור מדוע הן צריכות גם להשיל את האחריות על ההשלכות השליליות של ה"הפרטה". ההפרטה מאפשרת העסקתם של עובדים בתנאים שאינם מתקבלים על דעתנו. לא במקרה "ההפרטה" הזו לא נעשתה בכל המגזרים. היא נעשתה בעיקר באותם שירותים בהם היה קל לבצע את השינוי, וקל לבצע שינויים על גבם של חלשים. ה"הפרטה" הזו תרמה אולי תרומה שולית להקטנת המנהלות האוניברסיטאות אבל עשתה חלשים להרבה יותר חלשים.

ה

שמעתי בקמפוסים גם טיעונים שאין פגם במצב הקיים שהרי שכרם של העובדים הקבלניים הנו השכר המגיע להם בהתאם לפעולת כוחות השוק. הטוענים הם בדרך כלל אנשים הסבורים ששכרם שלהם נמוך מדי שכן הוא דוקא נקבע על ידי כוחות השוק.

אין זה המקום להתפלמס עם שליחי היד הנעלמה עלי אדמות. הטיעון היחיד שאני מכיר לכך שכוחות שוק מביאים תמיד לתוצאה הוגנת, אינו אלא ההגדרה שתוצאה הוגנת היא תוצאת פעילותו של מנגנון השוק. ובכלל האין זו עזות מצח לטעון ששכר העובדים הקבלניים הוא תוצאה מבורכת של כוחות השוק כאשר שוק העבודה בישראל רחוק כל כך מלהיות תחרותי: מחד, אין הממשלה מאפשרת להביא לארץ מתכנתים שהערך המוסף שלהם גבוה, והיא כן מאפשרת לרבבות עובדים זרים להציף את שוק העובדים במקצועות החלשים, הכמעט לא מקצועיים. זה לא בדיוק שוק חופשי. זה יותר

ל'נגל של כוח פוליטי ומעמדי המחזק את החזק והמחליש את החלש.

מדובר בדברים שאינם מתרחשים על גבול רצועת עזה או בחצרות אחריות בשרון. כדי לראות את הדברים הללו אל תטריחו עצמכם למאהל בדואי שאינו מחובר לרשת החשמל או לתחנה המרכזית בתל-אביב. עוולות כאלו מתרחשות לאור הפלאורצנטים של מעוזי הנאורות הישראלית עליהם אנחנו מופקדים.

כתבתי מאמר זה עבור "בשער" משום שרבים ממיסדי כתב העת וקוראיו הם נשיאים ורקטורים ודיקנים ומנכ"לים וסגנים ומשנים בהווה בעבר ובעתיד. אנשים ששליטתם באוניברסיטאות בארץ כמעט מוחלטת ואינה מותירה שום פתח לתירוץ של אי עשייה. אין כל משמעות, מוסרית או ציבורית, לכל הקריאות לתיקון העולם והחברה הישראלית שאנו משמיעים, אם איננו יכולים לפתוח בתיקון נמרץ של מה שטעון תיקון בתוך החצרות שלנו.

ביקשתי כאן להיות פרקליטם של אלפי פנים מחוקות המשוטטות ברחבי הקמפוסים שלנו, בתוך הבניינים בהם אנחנו עובדים, על גדרות המוסדות בהם אנחנו עובדים ובמטבחים שמשולחנם אנחנו אוכלים.

הדברים פשוטים. תיקונם טריוויאלי. על שאלה אחת אינני יודע את התשובה. האם אנחנו באמת רוצים?

■

אריאל רובינשטיין, פרופ' לכלכלה באוניברסיטת תל-אביב, עוסק בתיאוריה כלכלית ותורת המשחקים.

המצויים בשורותינו, דהיינו שישולם כלאות שכר מינימום, שיכובדו הזכויות הסוציאליות ויישמר כבודם כבני אדם.

אפשר וצריך לדרוש מהקבלנים כחלק מפורש מההתקשרות החוזית איתם לקיים בקפידה את כל חוקי השכר והעבודה. אפשר וצריך לפקח באופן יעיל על הקבלנים. לאוניברסיטאות יש את כל הכלים לבדוק את תנאי התעסוקה של העובדים הקבלניים. אפשר וצריך לתת הגנה לעובדים במצוקה שקבלניהם מתעמרים בהם. אפשר וצריך להזכיר לעובדים השקופים שהם בני אדם, כמונו. הפעולות שצריך ואפשר הן כה פשוטות שאני נבעת מהעובדה שלא בוצעו זה מכבר.

ט

אכיפת חוקי העבודה עשויה להוריד את רווחי הקבלנים. אני מניח שיש לנו מעט מאוד סימפטיה לקבלן המנצל את עובדיו לעשיית עושר קל. אבל אל נקל על עצמנו והבה נניח את ההנחה הקשה יותר שתיקון המצב הקיים יביא לייקור תעריפי הקבלנים ויחייב הקצאת מקורות מהתקציבים הקיימים לטובת עובדים אלו.

שכר העבודה קובע חלוקה של עוגה פחות או יותר נתונה. האם נהיה מוכנים לתרום, גם אנחנו, את חלקנו שלנו לטובת אלה בקרבנו הנמצאים תחתית לתחתית? האם מצב בו שכר של מקצתנו שווה לשכר של יותר מ-20 (!!) עובדים המועסקים יחד איתנו באותן שעות ובאותו מקום מקובל עלינו? האם אנו, שרובנו מצויים במקום טוב בעשירון העליון של החברה הישראלית מוכנים לוותר על אחוז או שניים משכרנו כדי להביא להקצאה קצת פחות מקוממת של העוגה שעל חלוקתה אנחנו מופקדים?

יש אומרים שהשכר הנמוך דווקא מגן על העובדים הקבלניים. היה אמין יותר לשמוע את התרוץ הזה מפי העובדים עצמם מאשר מאלו שעליית שכר המינימום תהיה בניגוד לאינטרסים שלהם. אבל לעובדים שקופים אין פה שייצג אותם. מכל מקום, מדובר כאן בעובדי שרותים שגמישות הביקוש להם נמוכה. העלאת שכר יכולה אולי לגרום להעברת מתפרות לידון שם שכר העבודה נמוך כדי חמישית ממה שהוא כאן, אבל אפילו לתעשיית ההייטק הישראלית אין פטנט לניקוי לא וירטואלי של בנינים בתל-אביב על ידי עובדים בזרקה.

ז

שאלת גבולות הסולידריות היא שאלה מרכזית בהווה החדשה שלנו. עד כמה אנו רוצים להתחלק עם תושבי העולם העניים, עם אלו שגזעם תרבותם וארצם רחוקים מאיתנו? עד כמה אנו מרגישים סולידריות כלפי אלו שגרים בארצות אחרות ושמיצעת אפס אנו נהנים? עד כמה אכפת לנו מגרים הבאים לעבוד בארצנו? איך אנו מתייחסים לעובדים הפלשתינאים המצויים עדיין בשליטתנו?

אבל העובדים עליהם מדובר כאן הנם אזרחי ישראל בדיוק כמו כלנו. אלו אנשים העובדים ותורמים לחברה כמיטב יכולתם. הם אנשים שאינם פונים לקבל דמי אבטלה, להפגן או לשבות רעב. הם אנשים שלמרות שקיפותם אמורים להיות מצויים בתחום הסולידריות בו אנו מצויים.

ח

הפסקת החרפה הזאת אינה דורשת ועדות רדיונים וישיבות ודוחות של מכוני מחקר. היא גם אינה דורשת פנייה לגורמים משפטיים. החוק אינו אמת המידה המכרעת להערכת התייחסותנו לעובדים הקבלניים (במתכוון אינני מתייחס כאן להיבטים המשפטיים של העסקת העובדים הקבלניים. מישהו אחר צריך לבדוק את מעמדה המשפטי של אטימותנו בנושא).

ראשית, על ראשי מוסדותינו ועלינו להכיר באחריות המוסרית המוטלת עלינו בהקשר לתנאי התעסוקה של קבוצת האנשים העובדים איתנו באותו מקום ובאותו זמן. ואז, כל מה שעלינו לעשות זה לדרוש מעצמנו שנוודא שהעובדים הקבלניים זוכים לאותם תנאי שכר מינימליים המובטחים והניתנים לעובדים האחרים

